
ARTYKUŁY

ANNA NOWAK

Akademia Rolnicza w Lublinie

ROLA CZYNNIKA LUDZKIEGO W POLSKIM ROLNICTWIE

1. Wstęp

Przejsie od gospodarki centralnie planowanej do gospodarki rynkowej, spowodowało wzrost znaczenia kapitału ludzkiego w każdej jej dziedzinie, również w rolnictwie. Znaczenie czynnika ludzkiego wzrosło także po przystąpieniu Polski do UE, zwłaszcza, że mieszkańcy polskiej wsi charakteryzują się stosunkowo niskim poziomem wykształcenia.

Czynnik ludzki w rolnictwie to nie tylko na jego cechy ilościowe, ale także jakościowe. Jak zauważa F. Tomczak, siła robocza w rolnictwie traktowana jest obecnie najczęściej w ujęciu ilościowym i jako element procesu produkcji dający się z łatwością zastąpić pracą uprzedmiotowioną. Sprawia to, że nie docenia się czynnika ludzkiego. Tymczasem wraz ze wzrostem technicznego wyposażenia rolnictwa zwiększa się jego znaczenie i rola jego cech jakościowych [Tomczak, 2005]. Wynika to z faktu, że to od cech człowieka w dużej mierze zależy wykorzystanie innych czynników wytwórczych. Człowiek będąc przyczyną sprawczą procesu produkcji, wykorzystuje w tym procesie przede wszystkim wykształcenie, kwalifikacje zawodowe, rozwinięte talenty oraz zdrowie. Najpełniej jednak kapitał ludzki przejawia się w wiedzy dotyczącej sposobu łączenia czynników produkcji w procesie produkcji [Nieżgoda, 1996].

Jeden z raportów Banku Światowego stwierdza, że źródłem dwóch trzecich bogactwa narodów jest kapitał ludzki i kapitał społeczny [Monitoring Environmental Progress, 1995]. Kapitał społeczny definiowany jest jako normy, obyczaje, stosunki wzajemne oraz rozwiązania organizacyjne ułatwiające łączenie się ludzi w celu wykonywania wspólnych działań. Natomiast kapitał ludzki to umiejętności i wiedza służące ogólnym aplikacjom [Encyclopedia of Political Economy, 1999].

Według Domańskiego kapitał ludzki to „zasób, który jest źródłem przyszłej satysfakcji, zarobków czy też, ogólnie usług o jakiejś wartości” oraz „zasób wiedzy, umiejętności, zdrowia, energii vitalnej zawartej w społeczeństwie; zasób ten jest dany przez genetyczne cechy danej populacji raz na zawsze, ale można go powiększać drogą inwestycji zwanych inwestycjami w człowieka: w ludzi, w kapitał ludzki, w ludzkie życie” [Domański, 1993].

S. Tsuru, a za nim D. Kołodziejczyk piszą, że „najcenniejszym zasobem, jaki posiada każdy kraj, jest jego ludność, środek i cel postępu gospodarczego” [Kołodziejczyk, 1999].

Wiedza i kwalifikacje stają się więc siłą napędową nowej gospodarki, źródłem trwałych przewag konkurencyjnych i coraz ważniejszym czynnikiem bogacenia się krajów, regionów, przedsiębiorstw i osób.

Rola kapitału ludzkiego wzrosła również po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Dotyczy to zwłaszcza rolnictwa, gdyż pierwszym czynnikiem zmiany postaw rolników w UE było podnoszenie kwalifikacji zawodowych producentów, realizowane zarówno w systemie kształcenia stacjonarnego, jak i pozaszkolnego [Wawrzyniak 2001]. Z uwagi na to, że w Polsce poziom wykształcenia ludności rolniczej jest znacznie niższy niż ludności pozarolniczej, niezbędne wydają się działania skierowane na jego poprawę.

2. Cel i metodyka badań

Celem niniejszego opracowania jest analiza czynnika ludzkiego pod kątem jego znaczenia dla rozwoju rolnictwa. Ponieważ efektywność procesu produkcyjnego w rolnictwie oraz szanse rozwojowe gospodarstw rolnych, zależą zarówno od cech ilościowych jak i jakościowych czynnika ludzkiego, przedmiotem zainteresowania są m.in. zasoby pracy w rolnictwie, wykształcenie osób pracujących w gospodarstwach rolnych, czas ich pracy oraz struktura według wieku.

Materiał źródłowy, na którym oparto się w referacie to dane statystyki publicznej GUS. Analiza obejmuje zwłaszcza rok 2005, pokazuje więc sytuację jaką mieliśmy już po wejściu Polski do UE. Ponadto posłużono się danymi pozyskanymi w ramach Powszechnych Spisów Rolnych z 1988, 1996 i 2002 roku, dzięki czemu można zaobserwować zmiany w zatrudnieniu w rolnictwie polskim w dłuższej perspektywie czasowej.

3. Wyniki badań

3.1. Charakterystyka ilościowych cech czynnika ludzkiego w rolnictwie

Zdaniem W. Poczty trudna sytuacja na polskiej wsi jest pochodną dwóch elementów – złej sytuacji strukturalnej i ekonomicznej w rolnictwie oraz ograni-

czonych możliwości pozarolniczej aktywności ekonomicznej ludności wiejskiej. Wynika to przede wszystkim ze związania tak dużych zasobów z rolnictwem, co z jednej strony wywołuje ich niską efektywność, a tym samym słabą pozycję konkurencyjną i niski poziom dochodów rolniczych, z drugiej zaś czyni bardzo trudnym prowadzenie bieżącej polityki gospodarczej i społecznej względem rolnictwa i ludności rolniczej [Pocza, 2001].

Na nadmiar czynnika pracy w stosunku do rzeczywistych potrzeb w polskim rolnictwie zwraca uwagę w ekspertyzie dotyczącej przyszłości polskiej wsi W. Ziętara. Wspomniany autor wymienia ten problem jako jedną z barier rozwoju obszarów wiejskich [Ziętara, 2001].

Jak pokazują wyniki spisów powszechnych, zatrudnienie w rolnictwie w Polsce jest wysokie, lecz od lat systematycznie maleje. W okresie ostatniego spisu rolnego ludność związana z rolnictwem (łącznie z działkami do 1 ha) liczyła blisko 10,5 mln osób, liczba pracujących w indywidualnych gospodarstwach rolnych to 1967 tys. Oznacza to, że w porównaniu ze spisem z 1996 roku, liczba pracujących zmniejszyła się o 2692 tys. (57,8%). Po przeliczeniu pracujących w gospodarstwach indywidualnych na 100 ha, okazuje się, że wskaźnik ten wynosił 26,9 osób w 1996 roku i 13,9 osób w roku 2002¹. Liczba pracujących wyłącznie lub głównie w rolnictwie w 2002 roku wynosiła 2193 tys. osób, w tym w gospodarstwach indywidualnych 2016 tys.

Tabela 1

**Liczba osób pracujących w indywidualnych gospodarstwach rolnych
w przeliczeniu na 100 ha w okresie spisów rolnych**

Rok spisu	Liczba osób pracujących w gospodarstwach o powierzchni powyżej 1 ha w przeliczeniu na 100 ha, wg grup obszarowych						
	ogółem	1-2	2-5	5-7	7-10	10-15	15 i więcej
1988	34,1	104,8	53,6	35,4	27,8	22,3	17,7
1996	26,9	81,8	56,1	42,2	33,5	23,9	8,8
2002	13,5	27,5	8,6	13,0	8,9	12,2	9,5

Źródło: Struktura demograficzna i społeczno-zawodowa, GUS, Warszawa 1990; Ludność związana z rolnictwem, cz. 1, GUS, Warszawa 1997; Wyniki Powszechnego Spisu Rolnego z 2002 roku www.stat.gov.pl

Według danych statystycznych w 2005 roku w gospodarstwach rolnych pracowało 5 111,5 tys. osób, z czego 5 065,4 tys. w gospodarstwach indywidualnych. Nie oznacza to jednak, że każda z tych osób pracowała w pełnym wymiarze go-

¹ Tak duża zmiana liczby pracujących w rolnictwie w 2002 roku w stosunku do roku 1996 wynika z przyjęcia innej definicji pracujących na własny rachunek, co wyłącza znaczną liczbę pracujących w gospodarstwach produkujących wyłącznie na potrzeby własne; szerzej wyjaśnia to S. Małecko-Tepich w opracowaniu: „Ocena zasobów pracy w rolnictwie ze szczególnym uwzględnieniem bezrobocia ukrytego w gospodarstwach rolnych”, Warszawa 2004, s. 16.

dzin. Po przeliczeniu liczby osób pracujących w rolnictwie na umowne jednostki pracy (AWU), liczba ta zmniejsza się do 2207 tys. we wszystkich gospodarstwach rolnych i do 2164,4 tys. w gospodarstwach indywidualnych.

Tabela 2

Pracujący w gospodarstwach rolnych w Polsce w 2005 roku

Pracujący w rolnictwie	Ogółem (w tys.)	Gospodarstwa indywidualne (w tys.)				
		Rodzinna siła robocza	Pracownicy najemni		Pracownicy kontraktowi	Pomoc sąsiedzka
			stali	dorywczy		
Osoby fizyczne	5111,5	5044,3	21,0	–	–	–
AWU (roczne jednostki pracy)	2291,9	2146,7	17,7	64,4	2,9	15,1

Źródło: Charakterystyka gospodarstw rolnych 2005, GUS, www.stat.gov.pl

Województwa, w których liczba pracujących w rolnictwie jest największa, to małopolskie (672,9 tys.), mazowieckie (662,6 tys.) i lubelskie (610,1 tys.). Najmniejsze zatrudnienie w rolnictwie występuje w województwie lubuskim (83,4 tys.) i zachodniopomorskim (96,6 tys.). Jeśli wziąć pod uwagę zatrudnienie w AWU, na pierwszym miejscu pod względem liczby pracujących znajduje się województwo mazowieckie (337,6 tys.), w dalszej kolejności lubelskie (278,9 tys.) i małopolskie (257,8 tys.).

W gospodarstwach indywidualnych dominuje praca świadczona przez rolnika i członków rodziny, choć nie bez znaczenia są pracownicy najemni, częściej pracujący dorywczo niż na stałe. Interesujący jest fakt, że wciąż część pracy w indywidualnych gospodarstwach rolnych wykonywanych jest w ramach pomocy sąsiedzkiej. Nakłady tej pracy przeliczone na roczne jednostki pracy wyniosły w 2005 roku ponad 15 tys.

Tabela 3

Rodzinna siła robocza w gospodarstwach indywidualnych według płci i składu członków gospodarstwa domowego w 2005 roku (w tys.)

Wyszczególnienie	Ogółem	Członkowie gospodarstw domowych użytkowników gospodarstwa rolnego			Członkowie gospodarstw domowych bez użytkownika
		użytkownicy	współmałżonkowie użytkownika	pozostali	
osoby fizyczne					
Ogółem	5044,3	2472,9	1352,5	1117,2	101,8
Kobiety	2366,9	802,2	1021,5	502,3	40,8
Mężczyźni	2677,5	1670,7	331,0	614,9	60,9
AWU					
Ogółem	2146,7	1118,3	617,9	379,2	31,2
Kobiety	930,8	282,4	486,3	150,3	11,9
Mężczyźni	1215,9	836,0	131,6	229,0	19,3

Źródło: Charakterystyka gospodarstw rolnych 2005, GUS, www.stat.gov.pl

Ponad połowa osób pracujących w indywidualnych gospodarstwach rolnych i zaliczanych do rodzinnej siły roboczej to mężczyźni, w grupie użytkowników gospodarstw stanowili oni 67%.

Średni wiek użytkowników gospodarstw rolnych wynosił w 2005 roku – 50 lat (mężczyźni – 49 lat; kobiety – 53 lata). W gospodarstwach do 1 ha UR ten wiek jest wyższy – średnio 55 lat, natomiast gospodarstwa ponad 1 hektarowe użytkowane są z reguły przez młodsze osoby (średni wiek to 48 lat). Jak podają dane GUS wraz ze wzrostem wielkości gospodarstw rolnych obniża się średni wiek użytkowników, ale także średni wiek pozostałych członków rodzinnej siły roboczej (zarówno mężczyzn, jak i kobiet).

Wśród członków rodzinnej siły roboczej ponad połowę (56,3%) stanowią osoby w wieku 45 lat i więcej, choć występuje tu znaczne zróżnicowanie regionalne.

Tabela 4

Struktura rodzinnej siły roboczej w rolnictwie w 2005 roku
wg wieku i województw (w %)

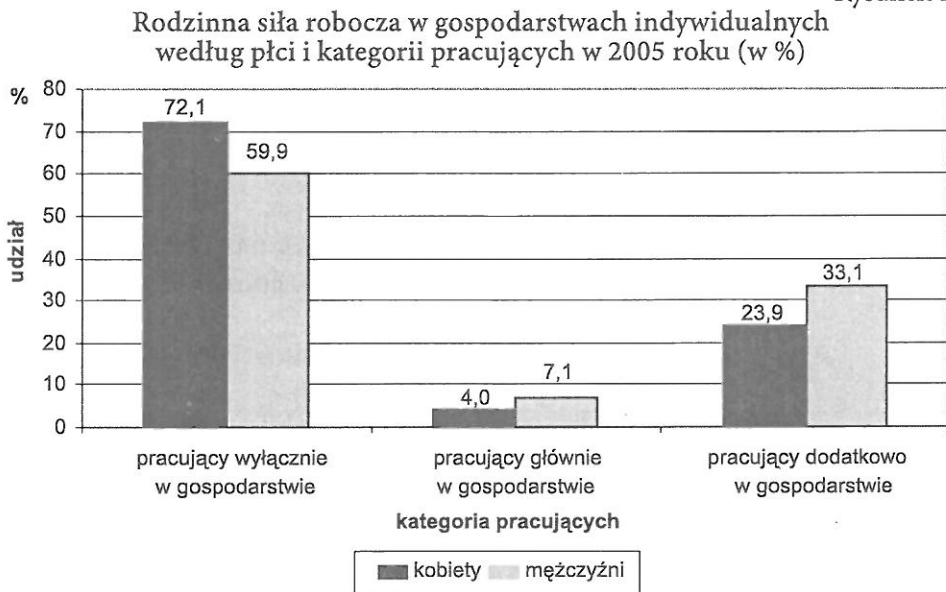
Województwa	Ogółem	Wiek					
		15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65 i więcej
Polska	100,0	10,1	13,5	20,1	26,1	15,3	14,9
Dolnośląskie	100,0	7,9	11,4	19,0	30,4	15,7	15,6
Kujawsko-pomorskie	100,0	10,3	15,0	21,2	29,4	14,6	9,5
Lubelskie	100,0	11,7	14,5	20,2	25,1	14,9	13,6
Lubuskie	100,0	6,0	11,6	19,4	29,2	18,8	15,0
Łódzkie	100,0	11,2	14,4	21,0	25,9	15,3	12,2
Małopolskie	100,0	10,1	13,7	19,3	25,0	15,0	16,9
Mazowieckie	100,0	11,2	14,4	21,3	26,8	14,1	12,2
Opolskie	100,0	8,4	12,5	22,9	23,4	15,9	16,9
Podkarpackie	100,0	8,9	12,4	17,3	23,4	17,3	20,7
Podlaskie	100,0	12,3	14,8	21,6	23,9	13,5	13,9
Pomorskie	100,0	10,0	14,0	20,0	29,7	15,5	10,8
Śląskie	100,0	6,7	9,2	19,7	26,4	16,0	21,9
Świętokrzyskie	100,0	10,8	13,7	18,3	25,1	15,9	16,2
Warmińsko-mazurskie	100,0	9,6	14,5	22,2	27,5	14,4	11,8
Wielkopolskie	100,0	10,5	15,1	22,3	28,1	14,8	9,2
Zachodniopomorskie	100,0	5,7	11,4	19,3	31,6	17,9	14,1

Źródło: Wyniki badań własnych na podstawie danych GUS, www.stat.gov.pl

Najwięcej osób w wieku poprodukcyjnym należących do rodzinnej siły roboczej pracującej w rolnictwie odnotowano w województwach śląskim i podkarpackim, najmniejszy udział tej grupy wiekowej wystąpił w województwie wielkopolskim i kujawsko-pomorskim. Województwo śląskie charakteryzuje się jednocześnie najmniejszym udziałem pracujących w gospodarstwach indywidualnych w wieku poniżej 45 lat (35,6%). Najlepsza sytuacja pod względem struktury wiekowej członków rodzinnej siły roboczej ma miejsce w województwie podlaskim i wielkopolskim.

Dla większości pracowników, należących do gospodarstwa domowego rolnika, praca w gospodarstwie stanowi jedyne zajęcie. Znaczny odsetek osób traktuje jednak tę pracę jako zajęcie dodatkowe (rysunek 1).

Rysunek 1



Źródło: Wyniki badań własnych na podstawie danych GUS, www.stat.gov.pl

Zdecydowanie więcej kobiet niż mężczyzn stanowiących rodzinną siłę roboczą pracowało wyłącznie w gospodarstwie rolnym. Dla 1/3 mężczyzn i prawie 1/4 kobiet praca w gospodarstwie była tylko dodatkowym zajęciem. W miarę wzrostu powierzchni gospodarstwa rolnego rosła liczba osób, dla których praca w gospodarstwie stanowiła wyłączone zajęcie [Charakterystyka gospodarstw rolnych, 2005].

Jedną z barier rozwoju rolnictwa w Polsce jest zbyt duże zatrudnienie w tym dziale gospodarki narodowej. Wiele osób pracuje jednak w gospodarstwach rolnych w niepełnym wymiarze godzin lub dorywczo. Poniższa tabela przedstawia zróżnicowanie czasu pracy wśród rodzinnej siły roboczej w poszczególnych województwach. Największy udział osób pracujących w indywidualnych gospodarstwach rolnych przez co najmniej 2120 godzin występuje w województwie warmińsko-mazurskim. Najmniejszy odsetek tej grupy pracowników odnotowano w województwach śląskim i podkarpackim, gdzie jednocześnie w rolnictwie pracuje najwięcej osób w wieku poprodukcyjnym. W województwie śląskim blisko 60% członków rodzinnej siły roboczej przeznaczają na pracę w gospodarstwie co najwyżej 530 godzin.

Tabela 5

**Struktura rodzinnej siły roboczej w rolnictwie w 2005 roku
wg czasu pracy i województw (w %)**

Województwa	Ogółem	Wymiar rocznego czasu pracy w godzinach				
		0-530	531-1060	1061-1590	1591-2119	2120 i więcej
Polska	100,0	43,7	18,4	12,6	11,5	13,8
Dolnośląskie	100,0	53,7	17,6	10,1	8,7	9,8
Kujawsko-pomorskie	100,0	40,4	15,1	11,8	11,7	21,0
Lubelskie	100,0	41,8	18,4	13,9	13,1	12,8
Lubuskie	100,0	50,9	21,4	10,5	7,5	9,7
Łódzkie	100,0	37,2	17,9	14,2	12,8	17,9
Małopolskie	100,0	47,0	21,1	13,0	10,4	8,5
Mazowieckie	100,0	38,6	16,7	13,0	12,3	19,4
Opolskie	100,0	51,7	17,2	10,3	8,1	12,7
Podkarpackie	100,0	46,6	22,0	14,2	10,8	6,4
Podlaskie	100,0	36,5	15,8	12,0	14,2	21,5
Pomorskie	100,0	42,9	17,7	10,8	11,5	17,1
Śląskie	100,0	59,0	18,3	9,6	6,7	6,4
Świętokrzyskie	100,0	35,3	19,2	14,8	17,0	13,7
Warmińsko-mazurskie	100,0	42,2	15,4	10,5	9,0	22,9
Wielkopolskie	100,0	39,5	16,0	11,7	12,8	20,0
Zachodniopomorskie	100,0	55,6	15,8	10,0	6,8	11,8

Źródło: Wyniki badań własnych na podstawie danych GUS, www.stat.gov.pl

3.2. Wybrane jakościowe cechy czynnika ludzkiego w rolnictwie

Ponieważ poziom wykształcenia stanowi o jakości kapitału ludzkiego, nie sposób nie zwrócić uwagi na poziom wykształcenia osoby kierującej gospodarstwem rolnym. Wyniki Powszechnego Spisu Rolnego z 2002 roku pokazały, że struktura wykształcenia pracujących w rolnictwie była mniej korzystna niż wśród pracujących w sektorze pozarolniczym. Największy udział wśród pracujących wyłącznie lub głównie w swoim gospodarstwie rolnym miały osoby posiadające wykształcenie zasadnicze zawodowe i podstawowe (78%). Odsetek osób z wykształceniem średnim i wyższym wynosił 21,9%. Można też zauważyć wyraźną zależność poziomu wykształcenia i wielkości gospodarstwa. Osoby pracujące w największych gospodarstwach były zdecydowanie lepiej wykształcone, niż te zatrudnione w gospodarstwach mniejszych [Raport z wyników Powszechnego Spisu Rolnego, 2002].

W 2005 roku wyższe wykształcenie w skali kraju posiadało zaledwie 5,5% kierowników gospodarstw a blisko 30% miało wykształcenie co najwyżej podstawowe lub gimnazjalne. Największa grupa kierowników legitymowała się wykształceniem zasadniczym zawodowym (tabela 6).

Tabela 6

Struktura gospodarstw rolnych w Polsce i w poszczególnych województwach w 2005 roku wg poziomu wykształcenia ogólnego osoby kierującej gospodarstwem (w %)

Wyszczególnienie	Ogółem	Wykształcenie ogólne*					
		1	2	3	4	5	6
Polska	100,0	5,5	1,3	26,9	37,4	24,1	4,8
Dolnośląskie	100,0	6,5	2,1	30,0	34,4	19,7	7,3
Kujawsko-pomorskie	100,0	5,4	0,3	24,8	41,5	21,7	6,3
Lubelskie	100,0	6,3	1,9	27,6	33,3	25,4	5,6
Lubuskie	100,0	5,9	1,8	30,1	35,5	18,9	7,7
Łódzkie	100,0	5,4	1,4	24,4	36,6	26,1	6,2
Małopolskie	100,0	3,8	2,1	24,5	40,5	27,4	1,7
Mazowieckie	100,0	5,9	0,9	28,4	36,6	22,2	6,1
Opolskie	100,0	5,7	1,1	30,0	40,1	18,7	4,4
Podkarpackie	100,0	4,6	1,0	28,2	34,9	28,0	3,2
Podlaskie	100,0	5,3	1,4	25,1	32,9	29,3	6,0
Pomorskie	100,0	7,0	1,0	24,7	38,4	22,7	6,3
Śląskie	100,0	7,1	0,7	30,4	41,8	14,3	5,7
Świętokrzyskie	100,0	4,9	1,3	24,3	37,8	31,4	0,3
Warmińsko-mazurskie	100,0	6,1	1,5	23,7	32,3	31,0	5,4
Wielkopolskie	100,0	5,6	0,7	25,8	44,1	19,4	4,4
Zachodniopomorskie	100,0	7,4	0,4	30,9	32,1	20,6	8,7

* 1 – wyższe, 2 – policealne, 3 – średnie zawodowe i ogólnokształcące, 4 – zasadnicze zawodowe, 5 - gimnazjalne, podstawowe, 6 - nieukończone podstawowe i bez wykształcenia

Źródło: Wyniki badań własnych na podstawie danych GUS, www.stat.gov.pl

Obok ogólnego poziomu wykształcenia istotnym elementem charakteryzującym jakościową stronę czynnika ludzkiego są kwalifikacje zawodowe (tabela 7).

Tabela 7

Struktura gospodarstw rolnych w 2005 roku wg rodzaju wykształcenia osoby kierującej (w %)

Wyszczególnienie	Ogółem	Gospodarstwa z kierownikiem z wykształceniem rolniczym		Gospodarstwa z kierownikiem bez wykształcenia rolniczego
		wyższe, policealne, zawodowe średnie i zasadnicze	kurs rolniczy	
Polska	100,0	16,3	22,2	61,5
Dolnośląskie	100,0	16,7	24,5	58,8
Kujawsko-pomorskie	100,0	30,2	21,8	48,0
Lubelskie	100,0	14,8	26,9	58,3
Lubuskie	100,0	17,5	19,3	63,2
Łódzkie	100,0	19,4	25,3	55,3
Małopolskie	100,0	10,3	19,4	70,3
Mazowieckie	100,0	19,2	22,2	58,6
Opolskie	100,0	16,7	20,1	63,2
Podkarpackie	100,0	8,4	18,9	72,7
Podlaskie	100,0	21,3	25,9	52,8
Pomorskie	100,0	23,9	21,9	54,2
Śląskie	100,0	8,7	15,3	76,0
Świętokrzyskie	100,0	9,8	27,7	62,5
Warmińsko-mazurskie	100,0	20,9	23,6	55,5
Wielkopolskie	100,0	28,8	22,8	48,4
Zachodniopomorskie	100,0	18,6	19,6	61,8

Źródło: Wyniki badań własnych na podstawie danych GUS, www.stat.gov.pl

Jak pokazują dane zamieszczone w powyższej tabeli, ponad 60% kierowników gospodarstw w Polsce nie dysponuje wykształceniem rolniczym, a blisko 1/4 posiada tylko kurs rolniczy. Największy odsetek kierowników z wykształceniem rolniczym odnotowano w województwach kujawsko-pomorskim oraz wielkopolskim.

W przypadku prowadzenia gospodarstwa rolnego nie bez znaczenia pozostaje doświadczenie rolnika. Według I. Frenkla, zdobywane w toku pracy doświadczenia praktyczne w rolnictwie, rekompensują braki w wykształceniu formalnym [Frenkiel, 1974]. Jak pokazują dane GUS w większości przypadków kierownikiem gospodarstwa jest osoba, która nim zarządza przez co najmniej 10 lat.

Tabela 8

Struktura gospodarstw rolnych wg czasu prowadzenia gospodarstwa rolnego przez osobę kierującą (w %)

Czas prowadzenia gospodarstwa	Udział gospodarstw	
	rolnych razem	indywidualnych
do 1 roku	2,0	2,0
2-5 lat	12,2	12,2
6-10 lat	18,4	18,4
11-20 lat	30,6	30,6
21 lat i więcej	36,7	36,8

Źródło: Wyniki badań własnych na podstawie danych GUS, www.stat.gov.pl

Efekty produkcyjne oraz szanse rozwoju gospodarstwa rolnego zależą między innymi od jego kontaktów z otoczeniem oraz powiązań z innymi podmiotami i instytucjami. Tymczasem skłonność rolników w Polsce do korzystania z usług doradczych bądź do współpracy w ramach grup producenckich wciąż jest niewielka.

Tabela 9

Liczba gospodarstw rolnych w Polsce w 2005 roku, w których użytkownik korzysta z usług doradczych, jest członkiem organizacji producentów lub korzysta z ekologicznych metod produkcji

Wyszczególnienie	Liczba gospodarstw	Udział procentowy ogółu gospodarstw
Gospodarstwa, w których użytkownik korzysta z usług doradztwa rolniczego	587972	23,7
Gospodarstwa, w których użytkownik jest członkiem organizacji producentów/grup producenckich o charakterze produkcyjnym	36188	1,46
Gospodarstwa, w których stosuje się ekologiczne metody produkcji rolniczej	4050	0,16

Źródło: Wyniki badań własnych na podstawie danych GUS, www.stat.gov.pl

Jak wynika z danych GUS, zaledwie 1,4% użytkowników gospodarstw rolnych należy do organizacji lub grupy producenckiej a mniej niż 1/4 korzysta z usług doradczych. Nie jest to sytuacja korzystna, tym bardziej, że przy tak dużym rozdrobnieniu agrarnym w Polsce, wszelkie formy kooperacji rolników, mogłyby zwiększać konkurencyjność producentów rolnych.

4. Podsumowanie

Przytoczone dane statystyczne pokazują, że zarówno ilościowe, jak i jakościowe cechy czynnika ludzkiego w rolnictwie wymagają zmian w celu dostosowania do istniejących warunków społeczno-gospodarczych. Trudnym do rozwiązania problemem jest związanie zbyt dużych zasobów siły roboczej z rolnictwem. Wydaje się, że sposobem na poprawę sytuacji w tym zakresie jest koncepcja wielofunkcyjnego rozwoju wsi i rolnictwa. Przejmowanie przez polską wieś, a także przez rolnictwo dodatkowych funkcji (np. przetwórstwo, usługi), sprzyja powstawaniu nowych miejsc pracy oraz poprawia sytuację finansową wielu gospodarstw rolnych.

Analiza wybranych cech jakościowych czynnika ludzkiego w rolnictwie, wykazała, że zarówno poziom wykształcenia, jak i skłonność do współpracy, czy korzystania z pomocy instytucji doradczych wśród rolników nie wygląda korzystnie. Dalsze przemiany na polskiej wsi i w rolnictwie nie będą przebiegały sprawnie bez poprawy jakości kapitału ludzkiego oraz wzrostu aktywności producentów rolnych. Sprzyjają temu chociażby niektóre wymogi unijne, uzależniające korzystanie z wybranych funduszy, czy rozwiązań od posiadania wykształcenia rolniczego przez rolnika. Wspólnotowa polityka rolna popiera także wszelkie formy kooperacji w rolnictwie, co powinno skłonić naszych rolników do podejmowania współpracy, np. w ramach grup producentów rolnych.

BIBLIOGRAFIA

1. Charakterystyka gospodarstw rolnych 2005. GUS, www.stat.gov.pl,
2. Domański S. R.: Kapitał ludzki i wzrost gospodarczy. PWN, Warszawa 1993, s. 19.
3. Encyclopedia of Political Economy. Routledge, 1999, s. 66,
4. Frenkel I.: Tendencje zmian zatrudnienia w rolnictwie polskim w latach 1950-1970. PAN, Warszawa 1974, s. 73.
5. Kołodziejczyk D.: Czynniki ludzki w rozwoju obszarów wiejskich. IERiGŻ, Warszawa 1999.
6. Ludność związana z rolnictwem, cz. 1. GUS, Warszawa 1997.
7. Niezgoda D. (1996): Wstęp do teorii procesu produkcji w gospodarstwach rodzinnych. Wyd. AR w Lublinie, Lublin, 1996, s. 69.
8. Małecki-Tepich S.: Ocena zasobów pracy w rolnictwie ze szczególnym uwzględnieniem bezrobocia ukrytego w gospodarstwach rolnych. Warszawa 2004, s. 16.
9. Monitoring Environmental Progress: A Report on Work in Progress. Washington, D.C., 1995.
10. Poczta W.: Stagnacja a warunki rozwoju wsi i rolnictwa. [w:] Przyszłość wsi polskiej. Wizje, strategie, koncepcje, pod red. L. Kolarskiej-Bobińskiej, A. Rosnera, J. Wilkina, ISP, Warszawa 2001, s. 105-110.
11. Raport z wyników Powszechnego Spisu Rolnego 2002. www.stat.gov.pl.

12. Struktura demograficzna i społeczno-zawodowa, GUS. Warszawa 1990,
13. Tomczak F.: Gospodarka rodzinna w rolnictwie: uwarunkowania i mechanizmy rozwoju. IRWiR PAN, Warszawa 2005, s. 206.
14. Wawrzyniak B. M.: Luka edukacyjna barierą procesu integracji polskiej wsi i rolnictwa z Unią Europejską. *Wies i Rolnictwo*, nr 3, 2001.
15. Ziętara W.: Przyszłość wsi polskiej – stan aktualny, kierunki działań. [w:] *Przyszłość wsi polskiej. Wizje, strategie, koncepcje*, pod red. L. Kolarskiej-Bobińskiej, A. Rosnera, J. Wilkina, ISP, Warszawa 2001, s. 186.

ANNA NOWAK

ROLA CZYNNIKA LUDZKIEGO W POLSKIM ROLNICTWIE

STRESZCZENIE

W opracowaniu przedstawiono charakterystykę wybranych cech ilościowych i jakościowych czynnika ludzkiego w rolnictwie. Zwrócono uwagę na poziom zatrudnienia, a także na wykształcenie i wiek osób pracujących w gospodarstwach rolnych. Zagadnienia te wydają się szczególnie ważne w sytuacji naszego członkostwa w UE. Duże zatrudnienie w rolnictwie polskim oraz niski poziom wykształcenia rolników, stanowią barierę rozwoju wsi i rolnictwa. Dochodzi do tego niechęć do współpracy producentów rolnych oraz do korzystania z pomocy instytucji doradczych.

ANNA NOWAK

THE ROLE OF HUMAN FACTOR IN POLISH AGRICULTURE

SUMMARY

This paper identifies and examines the chosen quantitative and qualitative features of human factor in agriculture. In considering mentioned above an attention was paid to over-employment in agriculture although with decreasing tendencies. Development inhibiting factor in agriculture is low level of farms managers education. It should be explained that, for a vibrant and thriving rural sector operation it is crucial to have well-informed farm managers. Being better informed often depends on having alternative sources of information like for example advisory centers. Statistical data shows that over half of farmers population is not educated in rural sciences and farmers very rarely took the opportunity to benefit from these centers. Moreover few of them cooperated within producers groups.